

Araştırma Notu / Research Note

Hiz. Muhammed Karikatürleri Sorunsalı ya da Nefret Eylemi Olarak Kutsalın Pejoratif Temsili

Fatma Yüksel Çamur*

Minnesota Hamline Üniversitesi'nde sanat tarihi profesörü Erika Lopez Prater, Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) Cebrâil'den vahiy almasını tasvir eden 16. yüzyıla ait bir minyatürü derste gösterince, sınıftaki bir grup Müslüman öğrenci dinî hassasiyetlerinin rencide edildiği gerekçesiyle üniversite idaresine şikâyetle bulundu. İdare, Prater'in işine son verdi.¹ Kamuoyunda yükselen İslamofobi / ifade hürriyeti tartışmaları üzerine ABD'de Müslümanları temsil eden en etkin sivil kuruluşlardan biri olan Amerikan İslâm İlişkileri Konseyi (CAIR), "Her ne kadar Hiz. Peygamber'i tasvir eden görsellerin teşhirini tasvip etmesek de sanat tarihinde var olan bir görselin akademik amaçla gösterilmesini İslamofobik olarak değerlendirmiyoruz." şeklinde görüş beyan etti.² Öğrenciler yaptıkları açıklamada, hocalarının işine son verilmesi gibi bir talepleri bulunmadığını, üniversite yönetiminin yanlış tasarrufu sebebiyle "aşırılık yanlısı" diye hedef gösterilmekten ötürü mağdur olduklarını ifade ettiler.³

ABD'de yaşanan bu olay, kutsalın görsel tasviriyle ilgili bir durumun dinî hüküm, tarihî olgu, ifade hürriyeti ve inanca saygı bağlamlarında nasıl farklı anlamlar kazandığının çarpıcı bir örneği olarak değerlendirilebilir. İslâm'da insan tasviri konusunda mesafeli bir tutum sergilenmiş, peygamberlerin tasvirine ilişkin yasağa ise onlara duyulan saygıdan ötürü daha titizlikle

* Dr., Diyanet İşleri Uzmanı. fatma.camur@diyanet.gov.tr.

1 Scott Jaschik, "Academic Freedom vs. Rights of Muslim Students", *Inside Higher Ed* (2 Ocak 2023).

2 Council on American-Islamic Relations (CAIR), "CAIR Announces Official Position on Hamline University Controversy, Islamophobia Debate" (Erişim 13 Kasım 2025).

3 Kayla Renee Wheeler - Edward E. Curtis, "The Role of Blackness in the Hamline Islamic Art Controversy", *Religion News Service* (12 Ocak 2023).

uyulmuştur.⁴ Buna rağmen Hz. Peygamber'i yüz detayıyla birlikte tasvir eden minyatürlerin el yazmalarında yer aldığı da bilinmektedir.⁵ Cevazı tartışmalı da olsa Hz. Peygamber'in kutsiyetini temsil eden bu tür resimler nedeniyle toplumsal olayların yaşandığı bilinmemektedir. Ancak özellikle Danimarka'da Hz. Muhammed'i "terör örgütü lideri (!)" olarak gösteren karikatürlerin yayınlanması ve sözde ifade özgürlüğü gerekçesiyle geri adım atılmaması, meseleyi farklı bir boyuta taşımış ve küresel çapta infiale sebep olmuştur.⁶ 2015 yılında *Charlie Hebdo* karikatürleriyle devam eden ve Hz. Muhammed'i terör ve şiddetle ilintilendiren çizimlerin son halkası, geçtiğimiz aylarda yayımlanan *Leman* karikatürüdür. Hz. Muhammed'in pejoratif temsilini içeren bu görsel kamuoyunda ciddi bir tepkiyle karşılaşmıştır. Adı geçen dergi, 'çizimi yapılan karakterin Hz. Muhammed olmadığı' yönünde açıklama yapmış ve bazı yazarlar tarihte Hz. Muhammed'i tasvir eden minyatürlerin varlığını örnek göstererek ilgili karikatürü destekleyen argümanlar öne sürmüştür.⁷ Bu noktada neyin dini cevaz, neyin hak ve hürriyet, neyin hakaret ve nefret konusu olduğunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Kutsalın görsel temsili, insanlık tarihi kadar kadim bir meseledir. İnandığı kutsalı tasvirlerle görünür kılmak kadar soyutlayarak bu dünyaya ait algıların ötesinde tasavvur etmek, eski çağlardan beri var olan iki eğilimdir. Ancak moderniteyle birlikte görsele konu olan kutsal, önceki çağlardan farklı bir çerçevede de temsil edilmiştir. Moderniteden önce dini şahsiyetlerin resmedilmesi inancın geniş kitlelere benimsetilmesi amacını taşıyan bir yüceltme eylemi iken, aynı görseller popüler kültüre konu olmakla sır ve anlamdan yoksun birer teşhir malzemesine indirgenmektedir.⁸ Günümüzde din ve inanç mensuplarını rahatsız eden bu olgu, kutsalın saldırgan ve aşağılayıcı biçimde tasvir edilmesiyle bir hak

4 Tuncay Başoğlu, "Resim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/579-582.

5 Konuyla ilgili örnekler ve yorumları için bk. Bahattin Yaman, "Hz. Peygamber Resimlerinde Kutsallığı İfade Biçimleri", *Sireti Sürette Görmek III-IV Çalıştay Tebliğler Kitabı* (İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2021), 155-163.

6 Bu karikatürlerden birinde Hz. Muhammed patlamak üzere olan bir bombayı başına sarık olarak bağlamış bir halde tasvir edilmekte, bir diğerinde bulutun üzerindeki Hz. Muhammed ölerек cennete gelmiş olan intihar komandolarına "Yeter artık, cennette huri kalmadı" demektedir. Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. Ülkü Şahin, "Çizginin Gücü: Karikatür ve Sansür", *Umut Vakfı Web Sitesi* (Erişim 13 Kasım 2025), 13-14.

7 Ruşen Çakır, "Leman Dergisi Olayı: Kim Kimi Kışkırttı?", *Medyascope* (1 Temmuz 2025).

8 Teşhirin kutsiyeti yok edişine dair bk. Byung-Chul Han, *Şeffaflık Toplumu* (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 25-26.

ve özgürlük problemine dönüşmüştür.

Meseleyi İslâm özelinde ele alacak olursak, gerek ulusal gerekse uluslararası medyada dinin olumsuz temsillere konu edilmesinin yüz yılı aşan bir mazisi vardır. Ülkemiz medyasında dinî sembolleri hakaretamiz imgelerle ele alan karikatürlerin geçmişi, 1910 yılına kadar götürülebilir. O zamandan bugüne dinî temaların ele alındığı mizah görsellerinin tamamına yakınında İslâm ve Müslümanlar olumsuz resmedilmiştir.⁹ İslâm'a dair son derece kaba ve aşağılayıcı temsillerin üretildiği bu karikatürlerde¹⁰ Orta Çağ'dan beri Batı'da var olan olumsuz Müslüman klişesinin self-oryantalist bir yaklaşımla benimsendiği görülür. Danimarka karikatür kriziyle birlikte mesele, Hz. Muhammed'in resmini çizmenin cevazı gibi fikhî ya da kutsalın sıradanlaştırılması gibi felsefi bir tartışmanın çok ötesine taşınmıştır. Zira Hz. Muhammed'i saldırgan mizahın konusu yapan karikatürler geçmişte yaşamış bir kutsal şahsiyetin hatırasını lekelemekle kalmamakta, yarattığı olumsuz imgeyle ona inanan 1,5 milyar Müslüman hakkında 'terör ve şiddet yanlısı' algısını tekrar tekrar üreterek onları nefretin hedefi haline getirmektedir. Nitekim bu tür olumsuz imgelerin İslamofobik saldırılarda çokça kullanılması ve Müslüman bireylerin bu imgelerle güncellenen klişe yargılar üzerinden hayatın her alanında hak ihlallerine maruz kalması, küresel bir olgudur. Bir diğer ifadeyle kutsalın pejoratif temsiliinin inanca saygı - ifade özgürlüğü denkleminin ötesinde, inanç mensuplarının varoluşuna yönelik ciddi bir tehdidi içinde barındırdığını söylemek mümkündür.

Bahsi geçen Leman karikatürü, ülkemiz medyasında Hz. Muhammed'in pejoratif temsile konu edildiği ilk görsel çizim olması yönüyle önemlidir. Her ne kadar çizer ve dergi yetkilileri aksini iddia etseler de Muhammed ve Musa figürlerinin sunumu, iki peygamberden başka birisine veya anonim şahsiyetlere hamledilmesine imkân vermemektedir.¹¹ Bu noktada "karikatürdeki Muhammed, Hz. Muhammed midir?" sorusunu anlamsız kalmakta, asıl mesele Hz. Muhammed'in tasvir edilmesi değil, Hz. Muhammed ve Hz. Musa'nın aşağılayıcı ve gülünç birer imgeye indirgenerek şahsiyetlerinin, temsil ettikleri peygamberlik makamı ve kutsal değerlerin alay konusu edilmesine dönüşmektedir.¹²

9 Nurdan Akıner – Mustafa Sami Mencet, "Türkiye'de İslamofobi: Mizah Dergilerinde İslâm'ın Temsili", *Akademik İncelemeler* 11/2 (2016), 185-189.

10 Örnek görseller ve analizleri için bk. İsmail Kara, *Resimli Cumhuriyet Din Kitabı-1* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2023), 26-27, 58-59, 67, 80-81, 126-127, 134-135, 224-225, 240-241 vd.

11 Karikatürün detaylı yorumu için bk. Fatma Yüksel Çamur, "O Karikatür Neden Kabul Edilemez?", *Sonpeygamber.info* (Erişim 13 Kasım 2025).

12 İlgili karikatüre dair analizler için bk. Mustafa Sami Mencet, "Leman Karikatürü: Asırlık Bir Geleneğin Farklı Versiyonu" *Sonpeygamber.info* (Erişim 13 Kasım 2025);

Meseleye ifade özgürlüğü açısından bakanlar karikatürün tabiatı icabıyla abartı ve mizah sanatı olduğunun altını çizerek, dinî konuların da bu çerçevede ele alınabileceğini savunmaktadır. Mizah teorileri açısından baktığımızda, bazı güldürülerin hayattan kimi kesitleri ele alarak okuyucuyu *rahatlatmayı* hedeflediği görülür. Bektaşî fıkralarında olduğu gibi, dine dair temaların bu türden mizaha konu edilmesi eskiden beri kültürümüzde vardır ve kabul görmektedir. Ancak kimi güldürüler dinî figürü aşağılayıcı bir çerçeveye hapseder; olumsuz etiketlerle küçümser ve böylelikle *üstünlük kurmayı* hedefler. Belirli bir ırkı, cinsiyeti ya da inanç grubunu hedef alan mizah, üstünlük içeren mizaha dâhildir. Bu tür mizahın etki gücü yalnızca ele aldığı tikel şahıs ya da konuyla sınırlı değildir. Ürettiği imge referansta bulunduğu topluluğun tamamını hedef alır.¹³ Bir diğer ifadeyle dinî figürün üstünlükçü mizaha konu olması -özellikle de o figür dinin peygamberi ise- söz konusu dinin mensupları hakkında basmakalıp olumsuz imgeler oluşturma riskini barındırır. Tarihî gerçekler bize bu riskin varsayımsal olmadığını göstermektedir. Yahudileri şeytanla ilintilendirerek tasvir eden çizimlerin ürettiği antisemitik imge, Holokost'a giden süreçte Yahudi karşıtı kamuoyu oluşturmada etkin rol oynamıştır.¹⁴

Gelinen nokta itibarıyla Hz. Muhammed ile alay eden karikatürler felsefi ve teolojik bir mesele olan kutsalın tasviri sorunsalının ötesinde, bir nefret eylemine dönüşmüştür. ABD'de yaşanan olay örneğinde olduğu gibi, peygamberlerin tasviri Müslümanları rahatsız eden bir durum olsa da bugünün seküler dünyasında herkesin fetvaya uyararak Hz. Muhammed resmi çizmesinden imtina etmesini yahut kutsalın teşhirine karşı felsefi tutum içerisinde olmasını beklemek mümkün olmayabilir. Ancak kutsalın pejoratif temsile konu olması yalnızca inanç hürriyetine dokunmakla kalmamakta, o inancı paylaşan kitleleri nefretin hedefi haline getirmektedir. Bu çerçevede kutsala hakaret, İslamofobi, kültürel ırkçılık ve nefret suçu bağlamlarında hukuki olarak da yeniden ele alınmalı¹⁵ ve bu tür fiilleri işleyenler kendilerine tepki gösteren milyonları “yanlış anlama” ile itham etmek yerine yaptıklarının sorumluluğunu üstlenerek özür dilemelidir.

Muhittin Ataman, “Kötülük ve Cehaletin Ortak Ürünü Olarak Menhus Karikatür”, *SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* (Erişim 15 Kasım 2025).

13 Kazım Kandemir, “Üstünlük Kuramı Bağlamında Karikatürlerdeki Dini Figürlerin Analizi: “Leman” ve “Uykusuz” Dergileri Örneği”, *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/1 (2024), 17-18.

14 Joshua Trachtenberg, *The Devil and the Jews-the Medieval Conception of the Jew and Its Relation to Modern Antisemitism* (Illinois: Varda Books, 2001), 26-31.

15 Enes Bayraklı – Oğuz Güngörmez, “Türkiye’de İslamofobi”, *Türkiye’de İslamofobi*, ed. Enes Bayraklı – Oğuz Güngörmez (İstanbul: Vadi Yayınları, 2022), 35.